

A KRITIKA VÁLSÁGA – A VÁLSÁG KRITIKÁJA

A kritika válságban van. Válságban volt mindig. Ez a természete. A kritika válságáról úgy évtizedenként zajos viták robbannak ki az irodalmi lapok hasábjain és különféle tudományos tanácskozáson. Ezeknek az úgynevezett kritikavitáknak az anyaga ma már tetemesnek, a hozadéka viszont minimálisnak mondható. A kritikaviták, nagyon leegyszerűsítve, a nyolcvanas években az irodalom elméleti és történeti megközelítése, a kilencvenes években a szaktudományos-objektív és az esszéisztikus-szubjektív beszédmód képviselői között lezajló ütközetek terepei voltak. A résztvevőknek általában még olyan alapkérdésekben sem sikerült egyezsége jutniuk, hogy mi a kritika célja, feladata, funkciója, egyáltalán kiről, miről és kihez szól a kritika. Végül is elmondható, a kritikaviták eredménytelenségének oka sem másban keresendő, mint a kritika természetében. A kritika ugyanis sajátosan átmeneti, köztes műfaj. A kritika és annak művelője nem közvetlenül, hanem csak közvetve részese az úgynevezett irodalmi folyamatnak. Az irodalmi folyamat három fő eleme – az író, a mű és a befogadó – lényegét tekintve azonos önmagával, eredendően önmagára vonatkoztatott. A kritika és a kritikus, ebben a megközelítésben, nem azonos önmagával, eredendően nem önmagára, hanem valami rajta kívül állóra, rajta kívülálló tárgyra vagy személyre vonatkoztatott. A kritika és a kritikus figyelme alapvetően az irodalmi folyamat fő elemeire irányul, külön-külön vagy együttesen megcélözva azokat. A kritikaviták eredménytelenségének legfőbb oka, úgy tűnik, éppen az, hogy a közreműködőknek legelőször is abban nem sikerül egyetértésre jutniuk: e kritikai vagy kritikusi figyelemnek elsődlegesen az irodalmi folyamat mely elemére vagy elemeire kell(ene) irányulnia. Az már csak egy következő kérdés: e kritikai vagy kritikusi figyelem eredményeképpen megszülető, sajátosan átmeneti, köztes műfajnak és termékének miképpen, milyen formában, milyen szempontok, irányok és eszmények figyelembevételével kell(ene) megformálódnia.

A (poszt)modern irodalomtudomány csaknem két évszázados történetének tapasztalatai azt mutatják, hogy az egyes irodalmi megközelítéseket s

az általuk alkalmazott módszereket és eszközöket alapvetően meghatározza és jellemzi is, hogy az úgynevezett irodalmi közlés- vagy kommunikációs, illetve hatás- vagy élményfolyamatot miképpen ítélik meg, annak mely elemét vagy mely elemei közötti viszonyt tartják elsődlegesnek. A vizsgálódás megkezdésekor az alkotó személyét és az alkotás körülményeit, a műalkotás önelvűségét és önadottságát vagy éppenséggel a befogadó személyét és a befogadás aktusát helyezik-e előtérbe. A vizsgálat kiindulópontjának megválasztása azután esetükben megszabja a vizsgálat célját, tárgyát, eszményét és azt is, hogy a vizsgálat során, a konkrét művekkel való szembesüléskor, milyen elemző műfajt és eljárásmodot részesítenek előnyben. A különböző megközelítések és módszerek, fő törekvésüket és általános ismerveiket tekintve, jól láthatóan, három terület köré szerveződnek: az irodalmi mű alkotója és megszületésének körülményei, az irodalmi műnek a megalkotásától és a befogadásától függetlenített szerveződése és elrendeződése, valamint az irodalmi mű hatása és befogadása köré. A kritika mint az irodalomtudomány alkalmazott, gyakorlati területe, szintén jellemezhető annak alapján, hogy mit helyez figyelmének a középpontjába. Az egyik jellemző kritikai vagy kritikusi hozzáállás, ennek megfelelően, a mű létrehozásának és megszületésének folyamatára koncentrálni, a műalkotás fogantatásától az elkészültéig terjedő időszak meghatározó momentumait veszi számba. A másik az irodalmi mű mint az alkotói szándék rögzítése és az olvasói befogadás vezérlése bonyolult szerveződéseinek, mozgásainak leírására vállalkozik. Végül a harmadikat az irodalmi mű elsajátításának, a vele való szembesülésnek, a mű és befogadó aktív egymásra hatásának megragadása érdekli. Az első kritikai vagy kritikusi hozzáállást mindenekelőtt az alkotó személye és a mű megszületésének körülménye érdekli, a másodikat a műalkotás mindentől független felépítésének, megformáltságának minél részletesebb leírása vezérli, míg a harmadikat a mű hatásának és befogadásának mikéntje izgatja. A háromféle műmegközelítési mód (csúnya szak-

szóval: interpretációs stratégia) szerencsés esetben nem különül el élesen egymástól, esetleg ötvöződik is. Mégis, a kritikakínálatban valamelyest is járatos olvasó, nagyon rövid idő alatt, számos olyan példát tud említeni, amelyekben a három alapvető műmegközelítési mód valamelyike hangsúlyosan érvényesül. Az első kritikátípusban vagy kritikusi szemléletmódban az értelmező az adott mű kapcsán szinte kizárólag arra szorítkozik, hogy az író élettörténetét, személyiségjegyeit vagy feltételezett közlési szándékát írja le. A másodikban az értelmező nem hajlandó foglalkozni se az alkotóval, se az olvasóval, mert, úgymond, a műben magában úgyis minden „benne van”, abból minden kiolvasható. Végezetül a harmadik típusban a vizsgálandó mű csak apropó, csak alkalom arra, hogy annak révén az értelmező beszámolhasson a maga életéről, világról vagy éppen irodalomról vallott személyes felfogásáról, érzéseiről, rosszabb esetben: saját prekonceptióiról, elfogultságairól. Az irodalmi műalkotás megközelítésének ezek az egyoldalúságai valamilyen fokon természetesen a (poszt)modern irodalomtudomány szinte valamennyi irányzata és iskolájára jellemzőek, a pozitívizmustól és a szellemtörténettől a formalizmuson, strukturalizmuson át egészen a hermeneutikáig vagy a dekonstrukcióig. A kritika(írás) esetében ezek az egyoldalúságok azért bírnak fokozott jelentőséggel, mert a kritika(írás) hagyományosan és természetéből fakadóan korlátozott műfaj. Terjedelmi értelemben mindenképpen az. Irodalmi lapok szerkesztői tudnának mesélni arról, milyen fáradtságos napi munkát jelent számukra annak megértése, hogy egy-egy frissen megjelent könyvről szóló beszámoló terjedelme egyszerűen nem léphet át bizonyos terjedelmi határokat. Márpedig nem léphet át, mert az olvasó csak korlátozott időt tud szánni arra, hogy a művekről olvasson. Ha jut ideje egyáltalán olvasásra, akkor inkább magukat a műveket választja. Másfelől meg a kritikusokban fogalmazódik meg joggal az ellenvetés, hogy egy kellő körültekintéssel és alaposággal elvégzett értelmezés kidolgozása szinte lehetetlen úgy, hogy annak terjedelme ne haladhatja meg a négy-öt, jobb esetben nyolc-tízezer karakternyi terjedelmet. Ha az irodalmi folytonosság és hatástörténet vagy a jelenbeli irodalmi horizont szempontjából valóban jelentősnek mutatkozó, az illető alkotó pályáján fordulatot, netán szintézist jelentő műről van szó, annak megfelelő szakmai alaposággal elvégzett értelmezése nem lehet terjedelmi korlát kérdése. Valahol a 22-es csapdája ez! Ördögi kör! (Az utóbbi időben egyes irodalmi szerkesztők és szer-

kesztőségek ebből a csapdából vagy ördögi körből úgy igyekeznek kitörni, hogy az igazán jelentősnek vélt művekről egyszerre több, más-más nézőpontot képviselő írást is közölnek, vagy több kritikus részvételével kerekasztal-beszélgetést szerveznek, s e beszélgetés szerkesztett változatát teszik közvéleményes értelemben vett kritika helyett. A nem kivételes jelentőségű könyvekről az irodalmi szerkesztők és szerkesztőségek továbbra is és jobbra a megszokott terjedelmű, általában egy szempontot érvényesítő, úgynevezett eseti kritikákat készíttetnek és jelentetnek meg. Ha egyáltalán.)

A kiről vagy miről írni kérdésének megválaszolása és a terjedelmi korlátok tudomásul vétele mellett hasonló nehézséget jelent annak eldöntése is, hogy kihez és milyen formában szóljon a kritika. Minden ellenkező híreszteléssel szemben, a kritika nem egyszerűen a szerzőről, hanem legalább annyira a szerzőnek is szól. A szépírói alkotói munka, tudjuk jól, jellegénél fogva magányos, egyszemélyes tevékenység. Az író görnyed az üres lap fölött vagy bámulja az üres monitort, miközben várja a weöresi „műalkotásra alkalmas kedélyállapot” bekövetkezését. Ha ez az alkotói szempontból kegyelminek nevezhető állapot bekövetkezik, akkor az író lázas munkába kezd. Ír és ír, rendületlenül. Mindenfajta támasz, segítség, visszajelzés nélkül. Lázás tevékenységének eredményéről az első és sok esetben az egyetlen érdemi visszajelzést, munkájának folytatásához támaszt és segítséget azonban legfeljebb a kritikustól remélhet. Senki másától. Baráti vállveregetéssel teli a padlás! Ha szakszerűnek nevezhető kritika nem készül, az íróbarátok ugyan rendszerint besegítenek valamilyen könyvészeti fórumon a könyv népszerűsítésébe egy-egy lelkesedő írás erejéig, de ez legfeljebb a szerző emberi hiúságát legyezgeti, szakmai elégtételt semmiképpen nem jelenthet a számára. Legbelül marad az elvégzett munka mennyiségével és a mű vélt jelentőségével egyáltalán nem arányos elismerés (hiánya) közötti ellentét miatt érzett fájó keserűség. Az elhallgatásnál még az elmarasztalás is jobb! Több sikeres írói pálya alakulástörténete bizonyítja, milyen sokat jelenthet az alkotó számára egy-egy olyan mester, irodalmi szakember, akinek véleményére, tanácsaira a munkája során mindvégig számíthat, s akinek ítéletében a munka elkészültével maximálisan megbízhat. S hány olyan nem szerencsés pályaalakulásról tudunk, amelyet éppen ilyen megbízható ítéletű mester, irodalmi szakember hiányában fölösleges kitérők, megrekedések, egyenetlenségek kísérnek! Ezekben az esetekben a hiányt legfeljebb egy, az alkotói

léthelyzet megértése iránt érzékeny, kellőképpen felkészült és kellő pályaismerettel rendelkező kritikus pótolja vagy pótolhatja. Többek között ezért is van az, hogy az írók egy jelentékeny hányada már-már monomániás igyekezettel próbálja elérni, hogy újonnan elkészült művéről minél hamarabb, minél részletesebb és minél több kritika jelenjen meg különféle irodalmi orgánumban. Félreértés ne essék, ez nemcsak az önérvényesítés manapság oly divatos erőszakos megnyilvánulási formája, az irodalmi bizniszben való részvétel nyomulások megvalósulása, hanem annak természetes óhajta is, hogy amibe az alkotó a megelőző időszakban életét és vérének fektette, amire teljes személyiségét, napjainak minden percét áldozta, arról legalább odafigyelést, jó szándékú s ha lehet, szakmailag megalapozott véleményt kapjon. A jó szándékú jelzőn ez esetben egyébként különösen nagy hangsúly van. Hiszen a költő vagy író, miközben óhajta a megmérettetést, ugyanakkor retteg is attól, hogy megszületett „gyermekében” bárki bármi hibát találjon. A legenyhébb kritikai megjegyzést is életének és vérének hiábavalóságaként, létének és áldozatvállalásának teljes megkérdőjeleződéseként éli meg. Az író egyszerre született exhibicionista és rejtőzködő, könnyen sebezhető lélek! Nincs nehezebb feladat és nincs nagyobb felelősség, mint kortársi író újonnan megjelent könyvéről vagy pályájának alakulástörténetéről szakmailag megalapozott, a kritikus által vállalható, az író számára mégis maradéktalanul elfogadható kritikát írni. A kortársi kritikusnak, ha van olyan botor, hogy erre a lehetetlen és kényes feladatra vállalkozik, bizonyos mértékig pszichológusnak is kell lennie. (Különösképpen akkor, ha az illető író ráadásul személyes ismerőse is, ami ebben a nagyon szűk és belterjes szakmában bizony nagyon könnyen előfordulhat.) A kritikusnak első lépésként mégis csak azt a sokat kárhoztatott alapállást kell elfoglalnia, hogy megpróbál a lehető legteljesebb mértékig behelyezkedni az író helyzetébe és személyiségébe. Ez nem annak „megfejtése”, hogy vajon mit akart művével mondani vagy pláne üzeni a szerző. Az irodalom nem keresztretjtvény, a kritika nem keresztretjtvény-megfejtés! A kritikus egyik legelső dolga annak megértése és megértetése kell legyen, hogy az író pályájának azon szakaszában miért éppen azt a művet és miért éppen azon a módon írta meg. Vajon mik lehetnek döntésének az előzményei, a valós indokai, mik lettek és mik lehetnek az esetleges következményei.

A kritika mindazonáltal elsősorban magáról az irodalmi műalkotásról szól. A kritikus, ha akarja,

ha nem, egy adott korszak irodalmi tudatának és ízlésének a részese és kifejezője. Egy adott értelmezői közösség résztvevője és képviselője. Egy ott és akkor érvényes irodalmi kánon alakítója vagy éppen ellenzője, rosszabb esetben valamely irodalmi szekértábor vagy politikai irány el- vagy lekötelezettje, esetleg éppenséggel sértettje. Itt él, s ő is emberből van! Ha becsületesen akarja ellátni feladatát, legalább kritikája megfogalmazásának idejére, mindezekről a meghatározottságoktól meg kell próbálnia függetlenítenie magát. Egyedül a műre (kötetre), annak belső szerveződésére kell figyelmét összpontosítania, s azt legjobb szakmai tudása és értelmezői eszköztára birtokában a lehető legalaposabban és a lehető legerősebb módon feltárnia. Ez nem történhet úgy, mint sok esetben előfordul, hogy kiragad a versből egy szakaszt, prózai műből egy neki éppen tetsző részletet, azután azt a maga számára és a maga hétköznapi nyelvére „lefordítja”. Majd vesz egy újabb versszakot és prózarészletet, s ahhoz is megadja a saját „fordítókulcsát”. Ezzel a megoldással a mű- vagy kötet-egészről valójában semmit nem mond. Legfeljebb terjedelmi értelemben teljesíti az előírt kritikus-penzumot. Az írónak és az olvasónak ezzel a rutinszerű megoldással semmit nem mondott, a művet (a kötetet) még a felszínén sem karcolta meg, nemhogy érdemi megállapításokat tett volna róla. A kritikai munkának tagadhatatlanul ez a legkényesebb, legnehezebb és legnagyobb felkészültséget igénylő fázisa. A kritikák és kritikusok legtöbbje éppen ezért, nagy valószínűséggel, ezen a ponton vérzik el. A kritika(írás) ugyanis, lett legyen bármily meglepő, maga is szakma, mesterség. Ugyanúgy, mint az írói szakma vagy mesterség. Mindkettőnek megvannak a maga jól megtanulható, másoktól elleshető és begyakorolható szabályai és fogásai, mint ahogy megvannak a megmagyarázhatatlan, csak az adott írás szerzőjét jellemző titkos tartományai is. Ember legyen a talpán, aki az írás e kettős követelményének egyszerre kellő szakmai felkészültséggel és kellő emberi és műélvezői empátiával tud közelíteni! Márpedig a szakmáját vagy mesterségét magas színvonalon művelni kívánó kritikustól ennek a kettős elvárásnak a teljesítése alapkövetelmény. A helyzet valahogy úgy áll, a kritikusnak azon túl, hogy törekszik a szerző személyiségének, alkotói léthelyzetének és feltételezett szándékának a minél teljesebb és jöhiszemű megértésére, kényszerűen tudomásul veszi a műfaj terjedelmi korlátozottságát s jó esetben még egyéni látásmóddal és íráskészséggel is rendelkezik, nos, mindezeket túl számos, kifejezetten

szakmai vagy irodalomtudományos szempontokra is tekintettel kell lennie. Akár irodalmi belharcok és háborúskodások, akár szakmaféltés és presztízharcok közepette is tudatosítania kell magában azt a kijózanító felismerést, hogy kritikusai tevékenységével a maga elé tűzött célt csak akkor érheti el, ha egyes írásaival és írásainak összességével igyekszik minél inkább megteremteni az irodalomtudomány részterületeinek – elméletnek és történetnek, műkritikának és műértelmezésnek, filológiának és textológiának – az összhangját. S ez esetben is, természetesen, a legjobban teszi, ha egyik részterületet sem helyezi a másik rovására szükségtelenül és elfogultan előnybe. Ez azonban – a kritika(írás) nehézségének és válságának újabb jellemzőjeként és okaként – azt feltételezi, hogy a (jó) kritikusnak ideális esetben egyszerre kell elméleti vérteljesítéssel, történeti felkészültséggel, az értelmezői stratégiák iránti fogékonysággal s a szövegkeletkezés és szövegkezelés módszertanában való jártassággal bírnia. Ezért is nagyon hasznosak vagy nagyon hasznosak volnának az egy-egy, szakmáját kiemelkedő szinten művelő kritikus írásaiból összeállított gyűjteményes kötetek, amelyekből az illető irodalmár szemlélet- és alakításmódja – immár az egyes elemzett könyvtől vagy írótól mintegy függetlenül – a maga teljességében kirajzolódhat(na). (Míg a folyóiratbeli közléskor recepció és interpretáció középpontjában elsődlegesen a frissen megjelent mű áll, addig egy tanulmánykötet részeként az írás óhatatlanul szerzője általánosítható nézeteit is előtérbe helyezi, azokkal való szembesülésre készít. Legalább annyira szól a szerzőjéről, mint a tárgyáról.) Fájdalom, s a kritikával foglalkozónak ezt is be kell látnia, hogy a tudományos és szakmunkák, vagy a verseskötetek mellett mégis az ilyen típusú kiadványok iránt mutatkozik a legkisebb olvasói és ennek következtében a legcsekélyebb kiadói érdeklődés és igény.

Pedig a kritika, ne kerteljünk, végső soron és mindenekelőtt az olvasóért van. Fontos szerepe, hogy az írónak visszajelzést, esetleg szakmai útmutatást adjon, fontos, hogy a műnek első értelmezését adja, annak újdonságát, jelentőségét bemutassa és azt alaposan alátámasztott érvekkel bizonyítsa. A legfontosabb szerepe azonban mégiscsak az, hogy mindezen célkitűzések teljesítése közben felhívja az olvasó figyelmét a könyv megjelenésére, annak elolvasására buzdítson, vagy adott esetben eltántorítson attól. Akárhogyan is van, a lényeg mégiscsak az, ami a szöveg – szépírói vagy kritikus szöveg – és a befogadó együttműködése közben történik; az együttműködés sikeresség-

géhez az értelmező legfeljebb hozzájárulni képes, feltéve, hogy állításai vagy kérdései meghallgatásra találnak. A kritikának ennek ellenére, talán joggal kijelenthető, nincsen becstülete, nincs kellő megbecsültsége. Sokan még a létjogát is megkérdőjelezzik. Azt a kételyt fogalmazzák meg, hogy a kritikaírói mesterség művelése, netán az irodalomkritika olvasása hasznos, hasznosítható tevékenység-e egyáltalán. A kritikaírás és -íratás korábban felsorolt nehézségei mellett többek között ez lehet az indoka annak, hogy az utóbbi időben több irodalmi lap egyszerűen megszüntette kritikai rovatát. Ha mégis megtartotta azt, a szemlézett könyvek kiválasztásánál szinte teljesen esetleges gyakorlatot követ. A mai könyvtultermelés időszakában egyébként is lehetetlen vállalkozás a könyvkiadás történéseit folyamatosan és akárcsak közel teljes körűen figyelemmel kísérni. Így viszont egy-egy irodalmi folyóirat kritikai rovata nem tudja betölteni egyik alapfunkcióját, a jelenbeli irodalmi folyamatok legalább fő áramának a bemutatását és elemzését. Azt, hogy melyik könyvről jelenik meg akár recenzió is egy lapban, többnyire a szerkesztő ízlése és vonzalma dönti el, vagy az, hogy melyik új kiadványból érkezett éppen recenziós példány a szerkesztőségbe. Azt pedig, hogy ki ír a recenzióra kiválasztott könyvről, szintén többnyire a szerkesztő ízlése és vonzalma határozza meg. Legfeljebb lehetőséget ad a recenzensnek, hogy válasszon a rendelkezésre álló kínálatból. Ugyancsak a kritikaírással kapcsolatosan számba vett nehézségek magyarázzák azt is, hogy egyébként sincs valami nagy tülekedés a kritikus pályán. Túlságosan macerás, túl sok befektetett munkát igénylő és a legkevésbé sem megbecsült vagy honorált szakma ez! Ezért aztán sok esetben maguk a szerkesztők (is) vállalkoznak kritikaírással, vagy éppen azt kérik fel, aki éppen valamilyen személyes oknál (elfoglaltságnál, érdeklődésnél stb.) fogva arra hajlandóságot mutat. Ma már szinte bárki (író, költő, egyetemi vagy főiskolai hallgató, doktorandusz stb.) írhat kritikát mindenféle előképzettség vagy felkészültség nélkül, ami újra csak az ellen hat, hogy a kritika eleget tegyen fő feladatának: a kortársi irodalmi folyamatok értő és érvényes leírásának, értelmezésének és értékelésének.

*

A kritikával és kritikaírással kapcsolatosan, nem véletlenül, rendre ilyesféle végletesnek mondható kérdések is felvetődnek: vajon miért kell magyarázni a műalkotást, miért nem olvashat mindenki kedvére úgy, ahogyan neki tetszik, vagy ahogyan

azt „úri kedve” tartja? Ez utóbbi vélekedés cáfolatául álljon itt befejezésül egy személyes példa, mely talán megfelelő válasz a feltett kérdésekre. Ezen a ponton azonban jelen sorok írójának, aki maga is vagy két évtizede gyakorló kritikus, végképp le kell vetnie az (ál)objektivitás álarcát, és saját személyes tapasztalatával kell előállnia. Az eddigi fejtegetésekben sem titkolta ugyan a szakmája (értelme és fontossága) iránti elfogultságát, most azonban nyíltan színt kell vallania. Háttha ez a nyílt színvallás segít meggyőzni a kételkedőket a kritika egyszerre szükséges és nehézségekkel teli mivoltáról. A példa ugyan szoros értelemben nem a kritikáról, hanem egy költői életrajz megszületésének körülményeiről szól, mindenesetre tanulságai a kritika műfaját és a kritikairás természetét is szorosan érintik.

Radnóti Miklós születésének kilencvenedik évfordulója tájékán felkérést kaptam az egyik kiadótól egy Radnóti-életrajz megírására. Ekkorra már teljesen egyértelművé vált, hogy a szakma régi adósságát törleszthetné egy ilyen könyv elkészülésével és megjelentetésével. Radnóti életének eseményeiről addig, egy vázlatos pályaképet leszámítva, jóformán csak kortársi visszaemlékezésekből értesülhettünk. Ám az emlékezések igazságtartalma, pontossága – szubjektívitásuk, túlzottan elfogult vagy elfogódott jellegük, no és a történések óta eltelt idő megszépítő vagy megtévesztő messzesége miatt – sok esetben megkérdőjelezhető volt. Az olvasónak időnként az a benyomása támadt, hogy a beszámoló mintha inkább szólnának az emlékező érdemeiről, a költő életében játszott állítólagos kiemelkedő szerepéről, mint magáról az érintettől. De az irodalomtörténeti szakma is általában véve csak a költői munkásság egy-egy szeletének vizsgálatára szorítkozott, s az egyes pályaszakaszokkal vagy művekkel kapcsolatosan leginkább valamely önkényesen kiragadott életesemény meghatározó voltát helyezte figyelmének a középpontjába. A Radnóti-szakirodalom sanyarú állapotát látva, a magam felelősségét átérezve, de lehetőség szerint nem eltúlozva, természetesen nagy lelkesedéssel láttam munkához, hogy szerény életrajzomat mihamarabb tető alá hozzam. Az anyaggyűjtés fázisának lezárulásakor mély levegőt vettem, s telefonon megkerestem a költő özvegyét, hogy tájékoztassam őt az örömteli hírről, egy Radnótiról és persze órála magáról is szóló átfogó biográfia előkészületeiről. Legnagyobb meglepetésemre, az azonnali reakció egyértelműen elutasító volt. Az özvegy megítélése szerint Radnótiról nem életrajzokat vagy irodalomtörténeti tanulmányokat kellene készíte-

ni és közölni, hanem a költő műveit kellene minél inkább és minél teljesebben hozzáférhetővé tenni. Az volt a nagyon határozott álláspontja, hogy a diákok ne szakmunkákat, hanem mindenekelőtt a költő verseit olvassák. Csaknem negyedszázados oktatói munkám minden tapasztalatával hiába próbáltam érveket sorakoztatni amellet, hogy a diákoknak ma már alapos segítségre van szükségük a versek értő befogadásához, hiszen nagyon kevés az ismeretük arról a korról, a költő életéről és a művek megszületésének körülményeiről. Az özvegy hajthatatlan maradt, álláspontjából tapodtat sem engedett. Egy irodalomtörténeti dolgozat megírásához szerencsére nem szükséges az örökös hozzájárulása, de azért a dolgozat szerzője számára nem a legideálisabb és nem a leginspirálóbb, ha az érzelmi terheltségnek ilyen légkörében kell végzenie kutatói és alkotói munkáját.

A könyv mindenesetre elkészült. Egy újabb mély levegővételt követően elsőként természetesen a leginkább érintettnek küldtem azt el, s szorongva vártam a véleményét. Néhány hét múlva levelet hozott a postás. A borítékon feladóként, írógéppel írva ez állt: *Radnóti Miklósné, Pozsonyi út 1., 1137.* (Köztudomású, hogy az özvegy a költő halála óta ugyanabban a lakásban lakik, ahol férjével a házasságukat követő, sajnos nagyon rövid időszak együtt tölthették, s amelyet minden erejével igyekszik azóta is eredeti állapotában megőrizni.) A borítékban a szentendrei Kovács Margit Gyűjtemény egyik kiemelkedő darabjának, a *Halászasz-szönyök* című kompozíciónak a fényképét ábrázoló képeslap lapult. (Szintén ismeretes, hogy a Radnóti-házaspár milyen nagy rajongója és gyűjtője volt a keramikus-művész alkotásainak. A Pozsonyi úton egy házban is laktak. Radnóti 1943 telén, egy légiriadó alkalmával, éppen Kovács Margitnak és édesanyjának olvasta fel először talán legismeretesebb, *Nem tudhatom...* című versét, a ház pincéjében.) A képeslap hátoldalán az alábbi, ugyancsak géppel írott szöveg volt olvasható:

2000. VI. 6.

*Kedves Vilcsek Béla,
köszönöm könyvét. Minthogy félvak vagyok, felolvasá-
ra szorítkozva, még csak a 61. oldalnál tartok. Eddig jó
és hasznos, gondos kutatást mutat. Nem akartam a be-
fejezésig várni, szíves üdvözléssel*

Radnóti Miklósné

A levélben olvasottak és az előzmények után különösen megtisztelő volt, hogy az aláírás fekete tintával, szép folyamatos betűkkel, kézzel írva

szerepelt. Ezzel azonban ez a nagyon személyes és felemelő történet még nem ért véget. Rövidesen, ugyanarról a címről, újabb borítékot kézbesített a posta. Ezúttal levél volt benne, írógéppel írva és lila tintájú, saját kezű aláírással. A levél szövege az alábbi volt (a személyes adatokat három pont jelzi):

2000. június 26.

Kedves Vilcek Béla,

könyvét végigolvastam. Szerkezetét, vagyis a kötetek sorrendjére fűzött emlékező és kritikai írások együttesét jónak tartom. Sok gondos kutatási munkát tükröz a könyv.

Soproni János, régi barátunk szeretné megkapni könyvét, de hiába kereste a boltokban.

Kérem, küldjön egy példányt címére: [...]. Egyébként elvárta volna, hogy közlési szándékáról értesíti.

Amennyiben mondandója volna számomra, keddtől péntekig az esti (9–10 h) időben megtalál. Telefonom: [...], más időben: [...].

Szíves üdvözzel:

Radnóti Miklósné

Soproni János az igényelt könyvet természetesen, annak rendje és módja szerint, azonnal megkapta, s egy baráti hangulatú telefonbeszélgetés során köszönettel nyugtázta. Az a tény pedig, hogy a megjelenés után néhány héttel már hiába kereste a kötetet a könyvesboltokban, nos, az annak a bizonyítéka, hogy a kiadásnak szerencsére kézzel fogható, a könyvforgalmazásban is tetten érhető eredménye

volt. Az olvasók a könyvet egyértelműen örömmel fogadták. A Radnóti-életrajz születésének, megjelenésének és utóéletének alakulástörténete pedig a szerzőt – kutatói és személyes értelemben is – élete egyik legnagyobb elismeréséhez juttatta. Fáradozásának és „megpróbáltatásainak” eredményeképpen pedig büszkén elmondhatta, hogy sikerült feltárnia a Radnóti-legendárium négy legfőbb összetevőjét, mely összetevők természetesen ez esetben is valós tényeken alapulnak ugyan, túlhangsúlyozásuk, a mű, az életmű elé helyezésük az elmúlt évtizedek recepciójában mégis már-már az értő megítélés gátjává, sőt akadályozójává váltak. A Radnóti-élet(mű) fogadattörténetében a négy legendárium-elem a következő: a megszületés legendája (a tragikus kimenetelű ikerszülés, az apa korai elvesztése, a névváltoztatás kérelmezése); a hazaszeretet legendája (a munkaszolgálatok fenyegettségében megszületett himnikus vers, a *Nem tudhatom...* alakulástörténete); a halálraítéltség legendája (a legszörnyűbb fizikai tehertétel közepette készült versek megdöbbentő játékosága) és végezetül a halál legendája (a megmenekülés többszörös esélye és mégis lehetetlensége, a tragédia bekövetkezése körüli bizonytalanság, az úgynevezett *Bori notesz* csodás eseménytörténete). A költői életrajz megszületése és megszületésének körülményei mindazonáltal újabb bizonyítékát jelentik annak, hogy kritikára – minden válsága vagy válságossága ellenére – irodalomértünk mai helyzetében igenis nagy szükség van.